

Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban*

Pázmány Péter pozsonyi könyvgyűjteményének sorsa régóta foglalkoztatja a történeti kutatást. E könyvtár művelődés- és könyvtörténeti helye kiemelkedő jelentőségű, a nagyszombati (ma Trnava, Szlovákia) születésű humanista, Zsámboky János osztrák nemzeti könyvtárban őrzött könyvtára és Pázmány Péter gyámfia, a költő Zrínyi Miklós Zágrábba került könyvei körében jelölhető ki. Ismeretes, hogy Pázmány Péter 1628 és 1637 között több végrendeletet készített. Ezek közül az 1636. november 12-én kelt végrendelet értelmében könyvtárát az általa „alapított” és folyamatosan támogatott pozsonyi jezsuita kollégiumra hagyta. Halálának 350. évfordulóján (1987) László Mihály piarista könyvtáros adott hírt két, a végrendelet teljesítése után a pozsonyi jezsuita könyvtárból kikerült, Pázmány által birtokolt kötetről. A mindmáig visszhang nélkül maradt közlemény (*Magyar Könyvszemle* 103 [1987] 221. p.) szerint az egyik kötet Abraham Bzovius (Bzowsky) domonkos szerzetes *Concionum dominicalium totius anni tom. I–II* (Köln, 1612) című művének ismeretlen úton-módon a nagybörzsönyi Plébániai Könyvtárba került egyik példánya, címlapján a *Collegii Posoniensis Societatis Jesu 1637. Ex libris cardinalis Pazmany* tulajdonosi bejegyzéssel. A másik mű Bartholomaeus de Scobar jezsuita *Conciones super omnes Beatae Virginis Deiparae Mariae festivitates* (Párizs, 1624) című műve, címlapján – többek között – egy, a Pázmány-könyvtára utaló megcsonkított tulajdonosi bejegyzéssel: *Collegii [Posoniensis kivágva] Societatis Jesu 1637. 19. Martii. Ex libris testamento legato cardinalis Pázmány*. 2004-ben Mészáros Klára, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár munkatársa az MTI pozsonyi tudósítójának adott közleményében tudatta, hogy „370 év után Pozsonyban előkerült Pázmány Péter könyvtára”, azaz azonosított 52 olyan kötetet (46 művet), amely kétséget kizáróan egykor „a bíboros Cicero”-é volt. E köteteket Mészáros nem publikálta, és az érdeklődő kutatók azóta sem tekinthették meg.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) jogelődjét, a nagyszombati egyetemet alapító (1635) Pázmány Péter, „a magyar próza atyja” halálának (1637. március 19.) kerek (375.) évfordulója évében egy új könyv- és könyvtártörténeti tudományos módszert érvényesítve az Egyetemi Könyvtár történeti állományában azonosítottam Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának ide került állományrészét. Ezek a kötetek nem azonosak a már korábban is ismert, Pázmány által dedikált vagy korrigált nyomtatványokkal. A Mária Terézia által feloszlott (1773) jezsuita rend

* A kiállításról bővebben lásd: Knapp Éva: Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban (Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban) – Pázmány Relics in the University Library of Budapest (The volumes of Péter Pázmány’s private library of Pozsony in the University Library of Budapest). Tanulmány, katalógus – Study, Catalogue, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012.

államosított könyvtárainak anyagából a tulajdonosi és válogatási joggal felruházott, Budára költöztetett nagyszombati egyetemi könyvtár segédőre, a későbbi neves tudós, Kovachich Márton György 1782-ben kiválogatta és Budára szállította a pozsonyi volt jezsuita könyvtár általa érdemesnek tartott részét. Kovachich valószínűleg nem tudta, hogy a pozsonyi jezsuita kollégium könyvtárába Pázmány halála után, 1637-ben végrendeletileg beolvastott Pázmány-könyvtár köteteiből is válogatott, mivel a nyomtatványokban nem szerepel az egykori tulajdonos, Pázmány Péter neve. Ehelyett a kötetek címlapján ugyanazon kéz bejegyzésével a pozsonyi jezsuita könyvtár tulajdonosi bejegyzése olvasható, amelyet valószínűleg tiszteleti és kegyeleti okból kiegészítettek bíboros-érsek halálának pontos dátumával („*Collegij Posoniensis Societatis Jesu 1637. 19. Martij.*”).

Kérdés, vajon ki készítette a köteteket egyedivé tevő bejegyzéseket? 1637-ben a pozsonyi kollégium könyvtárosa az osztrák származású magister Wolfgang Förg volt, aki ebben az évben költészettant oktatott a pozsonyi diákoknak. Mindössze egyetlen évet töltött Magyarországon, 1637-ben Pozsonyban. Lehetséges, hogy az ő keze nyomát őrzik a kötetek. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy Pázmány halála évében a pozsonyi jezsuita kollégiumban élt Pázmány közeli munkatársa, Némethi Jakab, valamint Szednik János, aki korábban három éven át (1627–1629) gondozta a nagyszombati jezsuita könyvtárat. Elképzelhető az is, hogy a Pázmány magánkönyvtár köteteibe a tulajdonosi bejegyzés elkészítése bizalmi, kegyeleti feladat volt, s azt nem Wolfgang Förg könyvtáros végezte.

A jelentős szakmai, irodalom- és könyvtártörténeti tudományos eredmény bepillantást enged az 1607-től végleg Magyarországon, Pozsonyban, illetve Nagyszombatban élő és alkotó Pázmány Péter tudományos műhelyébe. A budapesti állományrészt a továbbiakban figyelembe kell venni a hét nyelvet használó, kiemelkedő teológiai és enciklopédikus műveltség birtokában alkotó Pázmány életművének új kritikai kiadása folyamatosan megjelenő köteteiben is (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba). A több mint tízezer oldalnyi pázmányi életműnek több szempontból kulcsa az egykori magánkönyvtár anyaga, mivel könyvtára tudásának és tájékozottságának egyik alapvető bázisa volt. A kötetek között egyaránt található Pázmány Péternek ajándékozott aranyozott díszkötéses munkák, így például a még grazi oktatói éve alatt megismert későbbi II. Ferdinánd német-római császár, magyar király ajándéka bíborosi kinevezése alkalmából, egy a *Teremtés Könyvének* első fejezetéhez fűzött kommentár-kötet (Ioannes Filoponos, Joannis Philoponi *In Cap. I. Geneseos, De mundi creatione libri septem [...] Interprete Balthasare Corderio, Antverp. Soc. Jesu [...]*, Viennae Austriae, Gregorius Gelbhaar, 1630). Továbbá az utolsó nagy mű, a prédikációk sajtó alá rendezése (megjelent Pozsony, 1636) során használt tekintélyes forrásanyag könyvtárában is jelenlevő kötetei, és nem utolsósorban az 1616-tól esztergomi érsekként politikai szerepet is betöltő Pázmány olvasmányaként szolgáló történeti, politikai tárgyú nyomtatványok.

A pozsonyi Pázmány-könyvtár budapesti Egyetemi Könyvtárban azonosított állományrésze évszázadokon át viszonylag jó állapotban őrződött meg. A nyomtatványok kiállítás előtti restaurálására 2012. nyarán került sor. A könyvtestekhez egyetlen alkalommal sem kellett hozzányúlni, kivétel nélkül a kötések, az előzéklapok és a címlapok restaurálása vált szükségessé. A puha-, illetve keménytáblás, világos színű pergamenkötéseken a külső sérelmi nyomok (égés, zsugorodás) szoros kapcsolatban állhatnak a Pázmány-könyvtár történetével. Néhány kötet való-

színűleg Pázmány Péter korábbi, 1620-ban, tűzvészben megsemmisült nagyszombati könyvtárából származik, ezeken nem volt kívánatos a tűz-, illetve a vízkár teljes eltüntetése. A könyvtáblák megtisztítása után láthatóbbá vált az aranyozással díszített vaknyomás és a lapélek aranyozása és aranymetszése. Három keménytáblás pergamenkötés restaurálásakor a könyvek tábláiból kéziratossá és nyomtatott, makulatúraként használt lapok kerültek elő. Ezek azonosítása és könyvészeti értékelése elkezdődött. Így például Lundorp *Laurea Austriaca [...]* (Frankfurt, 1627) című munkájából Pázmány Péter *Kalauza* első kiadásának (Pozsony, 1613) több levelét fejtették ki. Ezek vagy próbanyomatok, vagy a kötés készítésekor a mű már megjelent második, Pázmány által bővített és javított kiadás megjelenése (Pozsony, 1623) miatt fölöslegessé vált, hajtogatás előtti nyomtatott ívek. Mindkét esetben e töredékeket is figyelembe kell majd venni a *Kalauz* tervezett kritikai kiadása munkálataiban. A *Kalauz* első kiadásából származó levelek egyben bizonyítják, hogy ezt a nyomtatványt Pozsonyban kötötték be az első tulajdonos, Pázmány Péter részére. Egy másik kötet (*Quadrige famae regiae [...]*, Viennae, 1626) – melyet a bejegyzés szerint Pázmány még esztergomi érsekként, tehát bíborosi kinevezése, 1629 előtt kapott ajándékként a bécsi jezsuitáktól – kötéséből kikerült tömítőanyag arról árulkodik, hogy nemcsak a nyomtatvány, de a kötés is Bécsben készült. A makulatúra egyik része ugyanis egy Bécsben, 1585-ben sajtó alól kikerült ötlevelű nyomtatvány (*Der Röm. Kay. Auch zu Hungern und Behaimb Khün. Mtt. Etc. Ertzhertzen zu Österreich, etc. unsers Allergenedigsten Herrn Reformation und verbesserung der jüingst vom Zwayundsechzigisten Jar Publicierten Infection Ordnung. 1585, Wien, Apffel, 1585*) négy levele. A tömítőanyag másik része négy, azonos méretre vágott térképtöredék Wolfgang Lazius nevezetes, nagyméretű Magyarország térképe (1552–1556) minden bizonnyal Bécsben készült kiadásából, amelyből teljes példány ez ideig nem ismeretes (vö. Plihal Katalin, *Egy „ismeretlen” Wolfgang Lazius térkép*, Geodézia és Kartográfia, 1989, 200–203. p.).

A magyar nyelv egyik „teremtő” zsenijének stílusfejlődése, erudíciója kutatásához további kulcsot kínál, több esetben saját kezű használati bejegyzésekkel ellátott köteteket 2013. március 29-ig nyitva tartó önálló kiállításon mutatja be az Egyetemi Könyvtár. E nyomtatványokat korábban megjelenésük időrendjébe sorolva egyetlen alkalommal, egynapos kiállításon láthatta a nagyközönség (*Kulturális Örökség Napja az ELTE Egyetemi Könyvtárban*, 2012. szeptember 15.). A kötetek ismerete alap kutatás eredménye, a Pázmány-könyvtár történetében ez ideig ismeretlenek és közöletlenek voltak. A kiállítás célja, hogy az érdeklődő, művelt nagyközönség számára bemutassa a Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárából származó nyomtatványokat és néhány egyéb Pázmány- emléket, így például a nagyszombati jezsuita egyetem alapítólevelét (1635. május 12.) és Pázmány ügynevezett „jezsuita” (fekete) birétumát, papi fővegét.

A Pázmány Péter által birtokolt kötetek nemzeti relikviák, amelyek a kiállításon – a kiállítást kísérő tudományos kiadvány tartalmától eltérően – a XVII. századi könyvtárak tematikus elrendezését felidézve, szakrendbe sorolva (Biblia-kommentár; prédikációs könyvek; teológia; fejedelmi tükör, politika; jog, jogtörténet; filozófia, életvezetés; neolatin költészet, Habsburg-panegyrika; történettudomány; orvosi könyvek) láthatók. A kiállítás célja – többek között – hogy előkészítse a téma hiánypótló monografikus feltárását.

Összegezve, a Pázmány-könyvtár jellemzői a következők:

1. Pázmány Péter, mint tulajdonos nem írta be nevét könyvtára köteteibe.
2. Pázmány Péter a kötetek első tulajdonosa volt.
3. Könyvtárát – végrendeletét tiszteletben tartva – a pozsonyi jezsuita kollégium könyvtári állományába olvastották, ahol a könyvtár megjelölése mellé a kötetekbe írták az örökhagyó halálának dátumát, ami azonos a jezsuita tulajdonba kerülés napjával.
4. Esetenként az azonos szövegű bejegyzésekhez fűzték a kiegészítő „*Ex libris cardinalis Pazmany*”, vagy az „*Ex libris testamento legato cardinalis Pázmány*” formulát.
5. A bejegyzéseket ugyanaz a kéz készítette.
6. A könyvtárhoz tartozó kötetek – az ajándékképpen Pázmánynak adott kötetek egy része kivételével – pergamenkötésűek.
7. Jelentős számban megtalálhatók a Pázmány-kortárs írók, különösen a jezsuita szerzők művei, vagyis ez a magánkönyvtár egykorúan – mai szóhasználattal – „modern” könyvgyűjteménynek számított.
8. Jelentős az ajándékba kapott művek száma.
9. Bár Pázmánynak nem volt önálló politikaelméleti munkája, a könyvtár jelentős része a politikai irodalom, a fejedelmi tükrök határterületén mozgó nyomtatványokból és a jogi művekből áll.
10. Számottevő a könyvtár anyagában a prédikációs művek jelenléte is, éppen úgy, ahogy ezt korábban Bitskey István (*Humanista erudíció és barokk világgkép: Pázmány Péter prédikációi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979, 93–100. p.) feltételezte.
11. Nem hiányoznak a korabeli költészetet és orvostudományt képviselő munkák sem.
12. A kötetek között megtalálható az 1620-ban Nagyszombatban tűzvész áldozatává vált korábbi Pázmány-magánkönyvtár megmenekült része is.
13. Pázmány könyvtára nem tekinthető csupán úgynevezett főpapi könyvtárnak, ott a helye a XVII. századi tudós, univerzális érdeklődésű könyvtárak körében is.

Bár a Pázmány-könyvtár fennmaradt köteteinek átfogó elemzése a Pozsonyban található, ott azonosított könyvanyaggal együtt végezhető majd el, a most először hosszabb kiállításon bemutatott 26 kötet (31 mű) ismeretében nyilvánvaló, hogy a nyomtatványok tartalma és külső megjelenése (például Pázmánynak „címzett” pergamen díszkötések) révén e könyvtár hiteles lenyomata Pázmány bíboros-érseki pozsonyi udvara reprezentációjának is, továbbá a tulajdonos személyéhez kötődő mecénatúrának. A könyvtárból jelenleg ismert közel száz mű őrzési helyei bizonyítják, hogy a pozsonyi Pázmány-könyvtár egy része Pozsonyban maradt, másik jelentős részét 1782 óta a budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi, s a harmadik, részben a pozsonyi Pázmány-könyvtárból (1637 előtt), részben a pozsonyi jezsuita könyvtárból szétszóródott rész a legkülönbözőbb helyeken lelhető fel – eldugott plébániai könyvtárakban éppúgy, mint a könyvkereskedelemben. Így például a Pázmány-könyvtárból 1637 előtt kerülhetett ki az a Pázmány Péternek ajándékozott mű, amelyet a budapesti Egyetemi Könyvtár 1999. április 9-én vásárolt meg az antikvár (Borda Antikvárium) könyvkereskedelemből.

Befejezőként megjegyzem, bár a kutatás jelenleg még nem ismerheti a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban található Pázmány-magánkönyvtár azonosított köteteit, az szinte bizonyos, hogy az ott maradt kötetek között van Jeremias Drexel saját kezű ajándékozó dedikációját tartalmazó, Pázmány Péternek ajánlott *Rosae selectissimarum virtutum [...]* című Drexel-mű egyik kiadásának (Antwerpen, München, 1636) példánya, ennek nyomtatott ajánlása tartalmazza Pázmány első, közel teljes, bár vázlatos életrajzát. Ismeretes, hogy Drexel ezt a kötetet az 1637. január 1-jén kelt levele mellékleteként küldte el Pázmánynak. Erre a kötetre így utalt Mészáros Klára 2004 januárjában: „Az ajándékok közül igen érdekes és értékes egy német jezsuita író könyve, amely egy Pázmány munkásságát bemutató és értékelő tanulmányt is tartalmaz.”

Knapp Éva

2012. november 7-én, a Könyvtárostanárok Egyesületének
Őszi Szakmai Napján

KTE Emlékérem – Életműdíjjal tüntették ki
TANCZERNÉ JAKUS EMŐKE EMÍLIA iskolai könyvtárost (Tatabánya).

KTE Emlékérem – A könyvtáros hivatásért kitüntetést vehetett át
RÓNYAI TÜNDE könyvtárostanárné (Budapest).

KTE Emlékérem – Az egyesületért elismerésben részesült
HORVÁTHNÉ SZANDI ÁGNES könyvtárostanárné (Szombathely).

KTE Emlékérem – Az év ígéretes könyvtárostánára címet kapta
MURÁNYI ADRIENN könyvtárostanárné (Budapest).

A kitüntetetteknek szívből gratulálunk!